

Tone Pavček

EVROPSKE DILEME SLOVENSKE KULTURE

Naslov, pod katerim se skriva tudi ta moj zapis, je velik in po meri sodobnih združevalnih univerzalnih standardov. Je kakor vseobsežno široko in neujemljivo nebo, h kateremu se po nemarnem štuli majhno hotenje priti iz bivanjske stiske v ne-bo. Razmerje, ki ga daje naslov teme – evropske dileme slovenske kulture – se mi zdi nekako pravnje za pravkar izrečeno primerjavo. Zato povem vnaprej in ne brez iskrene sramežljivosti: nič velikega, prodornega, evropskega ne bom mogel reči. Vse premalo sem svetovljanski in vse preveč boleče slovenski, da bi lahko storil kaj tako pomembno velikega. A res je tudi, da mi ne gre, kot najbrž tudi ne pri tej temi sploh, za odkrivanje Amerike – Kolumbovo leto je minilo, pa tudi Kolumb mora biti vsak človek sam vsak dan v svojem življenju – rad pa bi, če mi bo dano, če se mi beseda odpre in resnica videnja približa, zapisal v razmislek nekaj misli o konvergentnosti, koaliciji, a tudi o koliziji kulturnih vrednot in kulture sploh. Naj mi bo oproščeno ne le to pravkaršnje naštevanje tujk, vzel sem jih pod pazduho zgolj zaradi njihove zvočnosti, a tudi in še bolj napuh, da stopam v tako početje filozofsko in sociološko neposvečen. Zato lahko ponudim le drobce, drobna dejstva, vzeta iz celote po svoji meri, videnju in okusu.

A naj ob tem izrečem takoj še drugo, drugačno misel: kakor se na prvi pogled osebna mera zdi plitka in domačijsko primitivna, bo najbrž res, da drugače kot s svojimi očmi, s svojo skušnjo sveta pač ne moreš ne gledati in ne videti. Končno je res, kar je res; vsak je, vsak od nas, ti in on in mi vsi, vržen na ta svet v prostor istih in podobnih stisk, vsi smo sodobniki na tem zmeraj manjšem planetu, vsi približno enako majhni in vsaj v hotenjih in po posvečenosti z rojstvom in svetostjo življenja neskončno veliki, vsi popotniki iz nečesa, česar ne pomnimo, v nekaj, o čemer nič ne vemó. Tako smo vsi državljeni svetovne vasi ali že svetovnega mesta in imamo mnogokaj skupnega, v katerem je pomembno, da je vsak najprej in predvsem in do kraja to, kar je. Misel je stara, a pod krovom neba novo ni zmeraj novo in staro ni zmeraj za v staro šaro. A s tem kajpak ne blagoslovljam ne minulih časov, pa najsi bodo novi, današnji še toliko zaradi velikanskega spreminjanja in vnovičnega sestavljanja druge podobe sveta vznemirljivi in negotovi, a tudi ne pridigam kakšne romantično pastirske idiličnosti domačijskega slovenstva. Ne, prav nasprotno: opozarjam na sočasnost slovenske duhovne misli z evropsko, na današnji čas, ko rodoljubna, plašna, bogaboječa nekdanja domovina v zgodovinski prelomnici lovi korak s politično, gospodarsko in kulturno resničnostjo sveta, kleca, zaostaja, se lovi, a vseeno bolj ali manj že doživlja integracije v okvire nove skupnosti sodobnosti. To zveni na moč spodbudno, a tudi v tem času, da ostajamo na realnih tleh, ostajajo kot nespremenjene konstante dosedanja protislovja med časnim in večnim,

med majhnim in velikim, med lakoto lačnih in sitostjo sitih, ostajata nemir mladih in dvom starih in nad vsem neizprosno in zmeraj prisotno dejstvo, da vsak čas in vsaka družba kot vsak posameznik iščejo svojo identiteto – danes morda še bolj kot včeraj! – in da nam življenje lahko organizirajo in osmislijo samo vrednote. Tako ostaja tudi danes, na prehodu iz naše domačijske vasi ali liberalnega mesta v veliko svetovno vas ali v prenavljajoči se univerzum sodobnosti, naše poglobljeno vprašanje, s čim potujemo in kaj nosimo na svojem potovanju v Evropo in v svet s sabo. Kaj smo in koliko je tisto, kar smo, izvirni in identični, vredni, zanimivo za svet in za druge.

Tako smo nemara pri večnem vprašanju slovenske kulture ali kulture sploh. Če je nekoč Prijatelj tožil, da ni često naš ogenjček plapolal ob zubljih svetovnega duha – a vsaj najvišja obdobja slovenske misli – v protestantizmu, romantiki in na prejšnjem prelomu stoletja so bila blizu sočasnosti Evrope! – je danes tožba odveč – hočeš nočeš moramo v odprtost, v tekmovanje, v primerjanje, v konkurenčnost duha in dela. In najsi se zde naše možnosti za prehajanje narečja naše besede, naše izvirnosti, našega duha v druga duhovna naročja, majhne, neznatne, ničeve, vrata priprta in line tudi z nami samimi zadelane, ni druge možnosti, kot da pokažemo izostren um in vznemirjeno srce, svoj obraz, oltar, ali z eno besedo – dušo.

Ko naj bi danes skokoma hiteli v skopo Evropo, se lahko mi in priganjavci tudi čudimo: v kakšno Evropo? V tisto, kjer smo bili s protestanti, Prešernom z moderno, kjer smo bili impresionirani z impresionisti in kjer tudi ni nič več tako, kot je bilo? Potovanje s kočijo preteklosti v včeraj ali z jutri prenoviteljskih idej v jutri? Bodi tako ali drugače, saj je odgovor na dlani, zmeraj in slejkoprej je potrebno razmakniti plotove samozadostne domačijskosti, stopiti na plano, v svet prepriha in valovanja duha, pretoka idej, novega, širšega sodobnejšega pojmovanja kulture. Kulture kot bogastva življenja in tudi kot razumevanje drugih, drugačnosti, sozvočja v polifoniji glasov, idej, hotenj. Če bodo namreč izročila naših evropejcev v kulturi za nas le zgodovinski spomin ne pa trajno preverjanje in dopolnjevanje z novimi izkustvi, z novo ustvarjalno vneto, potem lahko ostajamo jetniki v starih modelih nacionalnega in kulturnega obstoja. A vsi vemo, da se je čas temeljito spremenil. Pri nas in v svetu.

Kaj torej?

Nemalokrat nas begajo misli o izginotju, utopitvi našega malega sveta v velikem svetovnem sistemu gmotnih in duhovnih velesil, pa najsi je zdaj tudi čas drobljenja, osamosvajanja, politične emancipacije narodov. Ob vsej veliki mednarodni standardizaciji proizvodnje kažejo navadni profitarški računi, da je potrebno ob množični proizvodnji imeti tudi proizvodnjo majhnih serij, prilagojenih individualnim okusom, da morajo, drugače rečeno, ljudje ohraniti svojo kulturno različnost, svoj način umetniškega izražanja. Na drugi strani pa je kajpak res, da pred svetom in dosežki duha ne moreš bežati kot ideološka deviča pred »razvratnim« razumom. Tako smo obsojeni na ne zmeraj razkošen luksuz, da si samosvoj, in na to, da si evropski.

Integracija Evrope, ki je imela lani skoraj orwelovsko pomembno letnico, in ki se je malo po orwelovsko sfižila, zagotovo pomeni tudi samosvoje procese v kulturi, četudi se ne ve, kaj naj bi bil razen dolžne tolerance, skupni najnižji možni imenovalec in kakšno naj bo sožitje nasprotnih kulturnih identitet mnogokulturnostne družbe. A že je videti, kako se ta ali oni sistem reprezentativnih kultur poteguje za prevlado, kako se hkrati začenjajo procesi getoizacije, zapiranja, priče smo nekulturnostim Evrope in grozljivim pojavom nestrpnosti, ki jih v naš čas in prostor prinašajo namesto sožitja nevarnosti sobivanja ljudi najrazličnejših kultur. Misleci, ki so sanjali o planetarni eri, so prav nasprotno predvidevali razumevanje, povezovanje,

harmonijo ne glede na razmerja moči in boja za primat. Eni so videli celo, in še mnogi dandanes pišejo o tem, v sodelovanju kultur napoved, da svetovna civilizacija ne bi mogla biti nič drugega kot koalicija na svetovni ravni kultur, ki bi ohranile svojo izvornost. Nacionalna kultura je torej toliko pomembna, kolikor je kultura na sploh, kolikor zadržuje svojo izvornost, posebnost, saj se samo taka lahko sooča, oplaja, dopolnjuje in sama raste v stiku in konfliktu z drugimi kulturami. Ali kot je nekoč zapisal Bojan Štih: »Živeti nam je torej v organski povezanosti s svojim narodom in ljudstvom in bežati nam je iz« katastrofalnega »slovenstva, francostva, rusovstva, nemštva itd. To je edina demokratična kritika utrujenega domoljubja«. Tej misli bomo tudi v prihodnje lahko spreminjali besede, napev pa bo ostal isti: usoden. A naj rečem svojo misel do kraja: usodni rob je lahko tako obrobje, zakotje, ali z udomačeno pritlečnostjo rečeno provincializem, kakor tudi in prav tako lažno svetovljanstvo in njegovo slepo prevzemanje ali posnemanje. Pri tem še daleč ne mislim, da je provincializem lahko zgolj prislovična slovenska majhnost, nasprotno, v majhnem je lahko vse veliko in popolno, provincializem je v kriterijih- nekriterijih, v nekritičnosti, v majhnosti duš in samozadostnosti, v alpsko poskočnem zadovoljstvu slikanja pred domačim kurnikom ali zvonikom, skratka, v nezahtevnosti, v koseščini, paberkovanju v že obranem vinogradu. Ariadnino nit iz te in take zagate je mogoče najti samo v visoko zastavljenih ciljih, v nemogočem, ko se na novo odkrijeta svet in resnica bivanja.

In še ena, ena izmed mnogih razsežnosti, je, ki jo je treba vzeti v poštev. Tako na naši polobli sveta govorimo o laži, ki je vladala in dodobra spremešala karte vrednosti, vrednot, svobode, demokracije. Prav od tod nemara to vnovično sestavljanje kvadrov duha za novo stavbo duhovnosti ali v običajnem jeziku rečno sklicevanje na katoliški etos ali sploh na prenovo. A zagotovo ne gre, vsaj ne pri prenovi, zgolj za to našo donedavna vzhodno poloblo sveta. Enako je mogoče najti razvrednotenje, ali bolje razkrinkanje lažnih vrednosti tudi na drugi strani. Tudi tam se je umaknil ideološki naboj, kriza identitete tega zahodnega človeka na pragu nove planetarne ere pa zagotovo ni ne majhna ne lahka. O nekih zunanjih pojavih te krize demokratičnosti sem že govoril. A nemara jo je mogoče ne manj očitno spregledati tudi v kulturi, ko nenehna strast imeti več, več, več, tudi ustvarja, poudarja, povečuje določene prave ali umišljene vrednosti, ko se v orbito čaščenja, slave, vsakršnega uspeha zavihtevajo vedno nove smeri, šole, struje, ki kajpak niso nikoli brez kapitalske moči odločujočih centrov, da bi jih prav ti čez čas v imenu iste zakonitosti in koristi zanikali ter na njihova mesta postavili nove in še bolj nove. Tudi ti bengalični ognji ugašajo, tudi te bleščeče kulise padajo, saj za njimi stoje bolj kot umetniki s svojo večno igro postavljanja vprašanj vesoljstvu zgolj novci in zasluzki. Hrup tega padanja je manj hrupen od padanja političnih zidov, manj atraktivno je vse skupaj, ker so te menjave pač stalne in smo jih vajeni, a padanje je zanesljivo in neustavljivo. V praznini odmevajo poleg razbitin znova zahteve po resničnosti, po pravi istovetnosti. Tu in tam. Svet ob koncu tisočletja išče kakor posamezniki, kakor narodi svojo pravo podobo, svoj smisel. Rekel bi, če je ta smisel mogoče kje najti, občutiti, ga je nemara še najpoprej mogoče v človeku bližnji neskončnosti, ki ji je ime kultura.

K temu mozganju še dva osebna pripisa. Prvi je nežen in hvaležen spomin na Edija Kocbeka. Na pesem, v kateri poje o sebi kakor o tekaču, ki je bil prvi, pa so ga vsi prehiteli, da je bil potem nekaj časa zadnji, dokler ni opazil, da je spet prvi. – Mar ni kdaj pa kdaj tudi taka zaostalost v nečem prednost v drugem? Morda je res najvažneje teči častno svoj krog, tudi če ni ta častni krog zmagovalca. In tudi: kaj je

pravzaprav zmaga? Je poraz, če zamudiš ljudem, karnizem ali kakšen podoben izem?

Drugi moj zapis je še bolj izrazito domačijski, celo oseben, do kraja moj, saj je iz mojega dolenjskega kraja, iz Šentjurja. V vas so potegnili elektriko po vojni, z njo so prišli mlini, stroji, televizija, pod vasjo je zdrsula polovična avtocesta, ki je pripeljala mogočno motorizacijo. A glej ga zlomka: šele nedavno, pred nekaj leti, so brskachi po starem, muzealci in restavratorji v vaški cerkvi odkrili freske iz našega obdobja protestantizma. Izpod beleža ometa so se prikazale glave svetcev in Boga, z njimi pa neke davne duhovnosti slovenskega človeka, ki ni bila preračuna na hiter uspeh, a na večnost. Zagotovo dandanes ne more biti kdovekaj drugače: če za boštva v našem uboštvu ni zmeraj dovolj prostora, bo pa že res, da na zemlji od nekdanj kot večni grešniki ostajajo (ne samo na freskah!) Judeži in Magdalene. In z njimi ne manj večne dileme, tiste, o katerih govorimo in še številnejše one, ki so, a jih zamolčujemo ali pa jim še ne vemo imena.

(Uvodna beseda na zborovanju Kulturnega zbora 26. 1. 1993 v Cankarjevem domu)